

Kornya László

Gragger Róbert és az Ungarische Jahrbücher

75 évvel ezelőtt alapította meg Gragger Róbert Berlinben a Magyar Szemináriumot. Jó alkalom ez arra, hogy több szempontból megvizsgáljuk Gragger szerepét a hungarológia elmélete és gyakorlata szempontjából.

Már első életrajzírója, Bessenyei Ákos megírja róla: „Tagadhatatlan, hogy Gragger berlini tíz esztendejében tudományos munkássága mellett elsősorban a magyar kultúrpolitikának és a szervező munkának szentelte idejét. A hazája ügyéért buzgolkodó tudós úgyszólván pályájának megindulásától kezdve megállás nélkül fáradozott azon, (...) hogy a magyar tudományosságot bekapcsolja a külföld szellemi életébe, s ezáltal megszüntesse hazánkról és műveltségünkről a külföldön elterjedt felszínes ítéletet, továbbá megnyissa előttünk a továbbfejlődés lehetőségét az európai szellem közösségében.”¹ Csak röviden - adatok tükrében - a Gragger által alapított és szervezett hungarológia intézményes kereteiről. Az 1916-ban alapított Magyar Szeminárium 1917-től Berlini Magyar Intézetként működik, amelynek társadalmi-közéleti támogatója a Magyar Intézet Baráti Köre. 1918-ban magyar, 1922-ben finn lektorátust állítanak fel. Gragger kezdettől nagy figyelmet szentelt egy szakkönyvtár felépítésére és fejlesztésére. A hungarológiai alapkönyvtár később finnugor, urál-altáji (1922) és turkológiai (1925) részleggel bővült. A Berlini Magyar Intézet háttérintézményének is tekintjük a magyar kulturális külpolitika koncepciója alapján létesített hálózat részeként az 1924-ben létrehozott Collegium Hungaricumot.

Gragger 1921-ben tudományos folyóiratot, egy ún. intézeti évkönyvet indít. Az Ungarische Jahrbücher (UJb.) alapítója, kiadója és első szerkesztője Gragger Róbert (1921-1926). Az 1926-os évfolyam 4-es, decemberi füzeté címlapján közli Gragger gyászjelentését (meghalt 1926. XI. 10.). Az UJb. kiadóvállalata a Vereinigung wissenschaftlicher Verleger Walter de Gruyter & Co. Berlin - Leipzig, nyomdája Hermann Böhlau Nachfolger Hof-Buchdruckerei G.m.b.H. Weimar.

Jó lenne utánanézni, van-e nyoma a Gragger-hagyatékban, a levelezésben, az intézeti irattárban Gragger kiadói és szerkesztői tevékenységének.

A folyóirat helyét, szerepét maga a kortárs, a nagy támogató, a kitűnő barát, C.H. Becker tudós és porosz kultuszminiszter Gragger-nekrológiában

megfogalmazta: „Ez a folyóirat az egész tudományos terület nemzetközileg elismert organumává fejlődött, mert Gragger mesterien értett ahhoz, hogy a tehetséges munkatársakat megnyerje. Az UJb. ma egyike legfigyelemreméltóbb szakközlönyeinknek.” (C.H. Becker - Szekfű Gyula: Gragger Róbert emlékezete. Bp. 1927. 19.)

Az UJb. nem áll előzmények és folytatás nélkül a magyar-német szellemi érintkezés történetében. Az elődökre maga Gragger is hivatkozik az UJb. I. kötetében közzétett munkatervben (Unser Arbeitsplan, 3). Elsőként a Pozsonyban 1781-88-ban kiadott Ungarisches Magazin említi. Figyelemre méltó még a két Ungarische Revue (Riedl Szende kiadásában 1869-ben a lipcsei Brockhausnál, Hunfalvy és Heinrich Gusztáv kiadásában Lipcsében és Bécsben 1881-1885). Az utolsóul emlegetett Ungarische Rundschau Heinrich Gusztáv kiadásában jelent meg Münchenben és Lipcsében 1912-16-ban, amelynek Gragger is munkatársa volt (1916. V. kötet 272). A folytatást Berlinben Julius von Farkas (Gragger halála után és vendégprofesszorsága idején Gombocz Zoltán) szerkesztő tevékenysége jelenti. Az UJb. folytatásaként Farkas a háború után Göttingenben a hungarológiai folyóiratot a finnugrisztika és az urál-altajisztika irányába bővíti. Ural-Altäische Jahrbücher (UJb.) néven. A folyóirat egyébként a kezdetektől ebbe az irányba mutat. Gragger felveszi a munkatervbe az egész urál-altaji filológia kutatását: Ernst Lewy személyében a finnugrisztikának, W. Bang Kaup személyében az összehasonlító turkológiának van professzora már az ő idejében a Magyar Intézetben.²

A folyóirat részletesebb bemutatása előtt nézzünk néhány részletet Gragger programjából, amelyet a beköszöntő Unser Arbeitsplan c. tanulmányában mutat be (I.3).

”Az új világ küszöbén ... a felelőssége tudatában levő ember kötelessége, hogy a népek tárgyilagos megismerésére törekedjék. ... Az UJb. a magyar nyelv, történelem és kultúra számára tudományos orgánomot akart teremteni német nyelven, és a magyar kulturális eredményeket a német olvasóközönség számára is hozzáférhetővé akarja tenni. ... Kultúrproblémának kell felfogni a szűkebb értelemben vett tudományos kérdéseken kívül minden gazdasági, szociális, politikai és művészi problémát, mivel számunkra a kultúra az ember társadalmi életében történetileg gyökerező anyagi és szellemi alkotásoknak és intézményeknek összességét jelenti. Ezáltal adva van az UJb. programja: minden olyan részletkérdést, amely az általános kultúrproblémába torkollik, a nagy összefüggések figyelembevételével vizsgálni. Ebből a szempontból az UJb. a teljes magyar szellemi, szociális és gazda-

sági élet tükörképét akarja nyújtani. A magyar probléma tanulmányozásából kiindulva meg kell találni a szomszédos országokkal is a közös pontokat.”

A munkatervnek megfelelően az UJb. egyes számainak tematikája rendkívül gazdag és változatos: igazi ország- és kultúraismeret (Landes- und Kulturkunde), azaz magyarságismeret ad: „Amennyire lehet, az anyagot a közvetlen tapasztalásból, az ország és az emberek tanulmányozásából meríti, abból, amit az ország maga beszél és alkot, ami annak sajátos jelleget adott, ami azt életben tartotta.”³ A magyar nyelv, az irodalom, a művelődéstörténet, a művészet, a szociális mozgalmak, a jog- és államtudomány, a gazdasági élet, kapcsolatunk a német művelődéshez és a szomszédos országokkal, a finnugrisztika és az urálföldi tudományos eredményei teszik szélessé a skálát.

A jeles szerzők a kor magyar tudományosságának reprezentánsai, jó nevű külföldi szakemberek.

Maga Gragger öt tanulmányával szerepel az UJb. kötetében: az Unser Arbeitsplanon (I.) kívül ezek a következők: Ungarische Institute für Geschichtsforschung (II.), Eine altungarische Marienklage (III.), Zur Geschichte der ugrofinnischen Sprachwissenschaft I.: W. Humboldt (IV.), Die Ungarische Universität (V.). Egyéb publikációiról még később szölok.⁴ A korabeli magyar tudományt a következők képviselik: a történész Mályusz Elemér (I.), Angyal Dávid (I.), Károlyi Árpád, Hóman Bálint, Szekfű Gyula, Alföldi András (III.); a néprajztudós Moór Elemér (I., V.), Solymossi Sándor (III.), a nyelvész Gombocz Zoltán, Tolnai Vilmos (I.), Pais Dezső (III.), Kertész Manó, Horger Antal (IV.), Szinnyei József (IV. VI.), nyelvészként az irodalomtörténész Thienemann Tivadar (II.); az irodalmár Zolnai Béla (I.) és Schöpflin Aladár (V.).

A szerzők között vannak természetesen a Magyar Intézet munkatársai: Graggeren kívül a mindenkori magyar lektorok: Koszó János 1918-1922, Farkas Gyula (1922-1926), Moór Elemér (1926-1929)⁵, W. Bang Kaup turkológus, E. Lewy finnugor professzor, Öhmann, Nordmann, Rosenquist finn lektorok, Schünemann tanársegéd. Az UJb. V. kötetében találjuk W. Steinitz első jelentkezését egy, a finnek eredetéről szóló mű ismertetésével.

A Magyar Intézet munkatársai által az UJb.-be írt finnugrisztikai és (magyar) nyelvészeti tanulmányokat Gert Sauer és Klaus Rackenbrandt berlini finnugrista és hungarológus kolléga tekintette át. (G. Sauer referátuma a Gragger születésének 100. évfordulója, a K. Rackenbrandt a berlini magyar tanszék alapításának 75. évfordulója alkalmából rendezett tudományos konferencián hangzott el.⁶ A Paul Kárpáti és Tarnói László által kiadott Berliner Beiträge zur Hungarologie

(Berlin-Bp. 1: 1986, 2: 1987, 3: 1988, 4: 1989, 5: 1990) méltó folytatása az UJb.-nek.

A folyóirat szerkezeti felépítése a következő:

I. Tanulmányok, beszámolók (Aufsätze, Berichte),

II. Kisebb közlemények, tájékoztatások (Kleine Mitteilungen, Anzeigen),

III. Bibliográfia (Bibliographie), a VI. kötettől könyvszemle (Bücherschau),

IV. Recenzált művek jegyzéke az I-V. kötetben,

(V. Név- és tárgymutató. Csak a VI. kötetben, benne a recenzált művek címe és szerzője.)

Kötetszám	Évfolyam	Összes oldalszám	Ebből a bibliográfia oldalszáma	Tanulmányok, beszámolók száma	Kisebb közlemények száma	Recenziók száma
I.	1921	374	53	18	11	32
II.	1922	270	38	10	19	20
III.	1923	423	64	16	20	15
IV.	1924	438	40	17	17	4
V.	1925	474	64	11	35	31
VI.	1926	535	136	14	29	(577)
Összesen:		2514	395	86	131	102

A tanulmányok közül kiemelkednek:

- a nyelvészet terén Gombocz: A bolgár kérdés és a magyar hunmonda (I.) Thienemann: Német jövevényszavak a magyarban (II.), Pais: Régi magyar helységnevek (III.), Lewy: A magyar nyelv rövid vázlata (IV.), Kertész M.: Művelő déstörténeti nyomok a magyar nyelvben (IV.), Bang Kaup: Turkológiai levelel (V.), Moór: Magyar folyónevek (VI.);

- a néprajz terén Moór: Német hegedősök (Spielleute) Magyarországon (I., V.) Solymossy: A magyar és a keleti népmesék rokonsága (III.);

- a történelem terén Hóman: Az erdélyi székelyek eredete (II.), A Nibelung ének történetisége (III.), Károlyi Á.: Széchenyi elkobzott írásai (II.), Alföldi: /

rómaiak hanyatlása Pannóniában (III.), Princz Gy.: Magyarország településformái (IV.);

- a művelődéstörténet terén Szekfű: A magyar bortermelés története (III.);

- a tudománytörténet terén Holik: Az első tudóstársaság Magyarországon (III.), Veres: A két Bolyai és az abszolút geometria (VI.);

- az irodalom terén: Schöpflin: Magyar irodalom a XX. században (V.);

- a zene terén: Schünemann: Magyar motívumok a német zenében, Kastner: Az első magyar opera (IV.);

- a képzőművészet terén Senger: A lovas alakja a bambergi dómban/ Szent István (IV.), Gerevich T.: A régi magyar művészetről, Môtefíndt: A nagyszentmiklósi aranykincs 34 ábrával (V.);

- a természettudomány terén: Soó Rezső: A magyar puszták (VI.).

Különösen érdekes megfigyelni, milyen gazdasági kérdések voltak akkor aktuálisak:

- az I. és II. kötetből: a mezőgazdasági termelés és az agrárreform, szövetkezetek, bankvilág, adó- és illetékkérdések, a dunai vízi erőmű, a dunai kereskedelmi hajózás;

- a IV. kötetből: Magyarország új kereskedelmi politikája, a nemzeti bank, a munkanélküliség problémája, a korona, mint fizetőeszköz helyzete;

- az V. kötetből: a kisipar és a gyáripar, a tisztességtelen verseny elleni törvényes védelem;

- a VI. kötetből: a magyar takarékpénztárrendszer 1839-1914, a magyar gazdaság helyzete.

A politika területéről tanulmányokat olvashatunk Tisza Istvánról (I., III., V.) és az 1919-es tanácsköztársasági alkotmányról, valamint a magyarországi 1919-es politikusokról (IV.).

Kulturpolitikai vonatkozású Klebelsberg két tanulmánya, amelyekben a kultuszminiszter az Országos Közgűjteményi Egyesülésről (III.) és a háború utáni magyar kultúrpolitikáról (V.) értekezik. Gragger már csak azért is szívesen helyet adott ezeknek a tanulmányoknak, hiszen Klebelsberg támogatója volt a Berliini Magyar Intézetnek és a Collegium Hungaricumnak is.

Gragger az UJb.-en kívül, vagy inkább mellett különös jelentőséget tulajdonított az Ungarische Bibliothek kiadványsorozatnak is. Ez három szakirányú sorozatból áll. Több füzet tulajdonképpen az UJb. tanulmányainak különnyomata: az első sorozatból a 4. sz. Thienemanntól Die deutschen Lehnwörter der ungarischen Sprache (UJb. II.), a 7-es Graggertól Eine altungarische Marienklage (UJb. III.), a

10-es és a 12-es Alföldi Andrásról Der Untergang der Römerschaft in Pannonien I-II. (UJb. III.); a második sorozatból az 5-ös Klebelsberg Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege (UJb. V.). Csak az Ungarische Bibliothek sorozatban jelent meg Gragger két további tanulmánya (Deutsche Handschriften in ungarischen Bibliotheken Nr. 2, Preuen, Weimar und die ungarische Königskrone Nr.6 és Bartóktól Das ungarische Volkslied Nr.11. A harmadik sorozat tartalmazza a Magyarországra vonatkozó nem magyar nyelvű művek bibliográfiáját: Bibliographia Hungariae.⁷

A kisebb közlemények, tájékoztatások az apró betűs szedéssel nyomdatechnikailag is elkülönülnek. Ezek nagyrészt recenziók. Az ismertetett művek száma kötetenként 20 és 30 között van. Gragger is állandó munkatársa ennek a rovatnak: recenziói - néha pár oldalasak, pár sorosak - szinte mikrofilológiai remeklések (UJb. I/245, II/84, III/84, 406, IV/221). Gragger recenziói néha a szakterület szemléjévé bővülnek, például amikor a turáni mozgalom áttekintését a kelet-kutatással kapcsolja össze (I/156). Áttekinti a középkori látomás-irodalmat (V/307). Az irodalmi recepció foglalkoztatja, amikor Jókai fordítóiról (V/305), Jósika német fogadtatásáról (VI/122) és Martin Opitz és Erdély kapcsolatáról (VI/313) ír. A tudományszervező tudósít az 1923-ban megalakult magyar tudományos egyesületek és intézetek egyesüléséről⁸. Gragger ebben a rovatban bibliográfiát tesz közzé a régi magyar legendákról, mondákról, tréfákról és mesékről (I/359).

A nem Graggertól származó recenziók közül csak néhányat emelünk ki: Tolnay Vilmos a Magyar Nyelv Nagyszótárát ismerteti és egy statisztikát mutat be a magyar nyelvről (I/241, V/98), Farkas Gyula Koszó János Fessler-könyve kapcsán a felvilágosodásból a romantikába történő átmenetet vizsgálja (IV/408), Prohászka Lajos Comenius kultúrpolitikáját vázolja válogatott művei tükrében (V/121).

Több tematikus szemlét is találunk a kisebb közlemények között: magyar irodalom 1906-1921 (I/233), magyar publicisztika és fordításirodalom 1918-1920 (I/247), magyar irodalom 1919-1922 (III/273), a népvándorlás korára vonatkozó újabb szakirodalom (I/149), az erdélyi székelység eredete (IV/405), a finnugor nyelvtudomány és a magyar romantika (IV/121).

Etimológiák is találhatók a rovatban Öhmann, Szinnyei, Horger tollából (IV/116-8).

A nekrológok szerzője sok esetben Gragger: Riedl Frigyes (II.), Heinrich Gusztáv, Beöthy Zsolt (III.), Hermann Antal néprajztudós (VI.) Christian Kraft zu Hohenlohe-Oeringen, egy német nyelvű magyar költői antológia kiadásának tá-

mogatója, Josef Steinbach, Petőfi-fordító (V.). További nekrológok: Eötvös Loránd (I.), Lóczi Lajos, Szaládi Áron (II.), Tagányi Károly (V.).

Még egy érdekes közlemény: E.N. Setälät a Berlini Magyar Intézet az UJb. IV/1. füzetével köszönti születésnapján. Setälä ezt megköszönve jó kívánságait fejezi ki az Intézetnek (IV/226).

Az UJb. intézeti akta jellegének megfelelően évenkénti beszámolókat is közöl a Magyar Intézet, a Magyar Intézet Baráti Társasága és részben a Collegium Hungaricum munkájáról is. Az intézeti beszámolók a kiadványokra (UJb., Ungarische Bibliothek), a könyvtárra és az oktatási tevékenységre terjednek ki. (Vö. Kornya: Hungarológiai Ismerettár 7/70-75, Berliner Beiträge zur Hungarologie 3/131-140.)

Az UJb. I. kötetében bemutatkozik mind a Berlini Magyar Intézet (59-65), mind a Magyar Intézet Baráti Társasága (65-73). Az intézet-bemutató szervezeti-intézményi keretekbe foglalja a Gragger által felvázolt munkatervet, amellyel az UJb. indult (I/1-8). Történeti bevezetés után az Intézetet mint kutató- és oktatóhelyet mutatja be a felvilágosító és tanácsadó szolgálattal kibővítve, külön tárgyalva a kutatási és oktatási tevékenység kereteit a kiadványokkal együtt. A könyvtárat és az irattárat intézményes kiegészítőnek tekinti. Utal a Magyar Intézet addigi történetére, szerepére vonatkozó szakirodalomra is. Az I. kötetben található a Magyar Intézet Baráti Társaságának 21 paragrafusba foglalt működési szabályzatát. Rövid értesítést olvashatunk arról, hogy Klebelsberg kultuszminiszter emléklakett és diploma odaitélését kezdeményezte a Baráti Társaság munkájának elismeréséül „Instituti et Collegii Scientiarum Hungaricum Berolinensis MCMXXIV.” felirattal. Beszédesen érdekes a plakett másik oldala is: a gyulafehérvári kollégium aulájában Bethlen Gábort, feleségét, a Hohenzollern-származású Brandenburgi Katalint, Martin Opitz-ot, a bibliafordító jezsuita Káldy Györgyöt és Apáczait látjuk (V/315).

Bibliográfia az I. kötettől található az UJb.-ben, általában füzetenként, a kötetek tartalomjegyzékében egyesítve. Gragger vezeti be az I. kötet első bibliográfiai összeállítását. A Magyarországra vonatkozó újonnan megjelent sajtótermékek teljes, megbízható áttekintése érdekében arra kéri a kiadókat és a szerzőket, hogy az UJb.-t könyvek, tanulmányok, különnyomatok megküldésével támogassák. Kéri a folyóirat olvasóit is, hogy bibliográfiai adatok megküldésével járuljanak hozzá az UJb.-ben megjelentetett bibliográfiák teljessé tételéhez (I/74). A bibliográfiák összeállítóinak neve az egyes kötetek tartalomjegyzékében olvasható: Hellebrant Árpád I-III., M. Gross IV-V.

A bibliográfiák a következő szakterületeket fogják át mind az a) folyóiratok, mind a b) könyvek és tanulmányok terén: általános, nyelvtudomány és irodalomtörténet, szépirodalmi fordítások, történelem, ország- és népismeret, jogtudomány, állam- és társadalomtudomány, nemzetgazdaság, filozófia, vallás, pedagógia, művészet, sport, természettudomány, technika.

Az intézeti könyvtár finnugor és urál-altáji részlegének bibliográfiai feldolgozását Gragger rövid bevezetőjével (V/318) folyamatosan teszik közzé: cseremiszbibliográfia (összeállította E. Lewy), mordvin (K. Bouda) (UJb. V.), zürjén és vojtyák, valamint török-bibliográfia (összeállította Rachmati) (UJb. VI.).

Az UJb. VI. kötetében könyvszemle (Bücherschau) címmel folytatódik a korábbi bibliográfia-közlés. Gragger bevezetőjében néhány sorban megindokolja a változást: a budapesti Szociológiai Intézet vállalta, hogy a Magyarországra vonatkozó művek bibliográfiáját évenként kiadja. Az UJb.-nek nem kell a továbbiakban ezt a munkát folytatnia. Ehelyett fontosabbnak tartják az újdonságok kritikai szemlét (VI/170).

Az első könyvszemle a VI. kötetben 577 tételből áll. A tematikus megoszláshoz vö. a bibliográfiák fentebb tárgyalt tematikáját. Néhány újabb terület még: egyház, statisztika, népességtudomány, orvostudomány.

Maga Gragger is szerepel az ismertetők között. Ír Gulyás Pál írói lexikonáról, Lenau anyai őseiről, Riedl tanításáról Széchenyiről, a Tabáry Géza szerkesztésében megjelent Jókai Erdélyben c. antológiáról. A többi szemlélő között találjuk még az akkor CH-s, irodalomtörténésznek készülő Barta Jánost B. monogrammal (vö. Berliner Beiträge zur Hungarologie 3, 11.), Moór Elemér (-oó-) lektort. Az ismertetett művek közül kettőnek Gragger a szerzője: Egy magyar tudós sorsa: Rotarides Mihály, Klebelsberg Emlékkönyv és Megemlékezés az MTA. 100 éves ünnepén, Hochschule im Ausland és Berliner Hochschul-Nachrichten (VI/170).

Ez a folyóirat-bemutató sokkal részletesebb is lehetett volna, a gazdag anyagot még részleteiben is fel kellene dolgozni. Most azonban elsősorban Gragger irányító szerepét, tevékeny közreműködését akartam bemutatni, annak bizonyítékául, mennyire része volt az UJb. a berlini hungarológiának.

Egy idézettel fejezem be abból a Munkatervből, amellyel Gragger Róbert 1921-ben elindította az UJb.-t: „Ez a folyóirat a későbbiek folyamán fogja csak törekvéseinket kristálytisztá fénybe állítani.” (UJb. I/8)

Jegyzetek:

- 1 Gragger Róbert. Bp., 1944, Danubia könyvkiadó
- 2 V.ö. Gragger, Ungarische Institute für Geschichtsforschung. Ujb. II/211
- 3 Unser Arbeitsplan 5
- 4 V.ö.: Bibliographia Graggeriana. Ujb. VII. 29-32
- 5 V.ö.: Kornya László: Egy hungarológiai műhely történetéhez: magyar lektorok a berlini egyetemen 1917 és 1945 között A Gragger Róbert alapította Ujb. alapján. in: Hungarológiai ismerettár 7, Bp., 1990. 70-75 és u.a. németül in: berliner Beiträge zur Hungarologie 3, Berlin-Budapest, 1988. 131-140
- 6 Vö. Berliner Beiträge zur Hungarologie 3, 127 és jelen kiadvány.
- 7 Vö. bibliográfia az UJb.-ben
- 8 IV/403. vö. még Klebelsberg UJb. IV/105